

KAARLE HIRVONEN

VOIKO VIISAS JUOPUA?

ANTIIKIN MIELIPITEITÄ ALKOHOLIKYSYMYKSESTÄ

Puiset pyhimykset ovat tunnetusti tehneet verrattomasti enemmän ihmeitä kuin elävät. Tämä uskon — ja siis pohjimmaltaan sanan — mahti on meille suomalaisille periaatteessa jo Kalevalan synnyistä syvistä tuttua, mutta silti sen käytännölliset sovellutukset ja seuraukset hämmästyttävät kerran toisensa perästä.

Otetaan vaikka sana *selibaatti*. Ilmiön muut puolet kokonaan sivuuttaen on todettava, että sanan kansanomaisella etymologialla on ollut valtava vaikutus. Latinan *caelebs* 'naimaton' näet muistutti erehdyttävästi sanaa *caeles* 'taivaallinen'. Uudismuodoste *caelibatus* 'naimattomuus, selibaatti' tavallaan vielä vahvisti tätä käsitystä, sillä *-batus* oli kovin lähellä *beatus* 'autuas' sanaa latinassakin ja kreikassa taas *batós* 'mahdollinen kulkea, päästä luo' ihan sinetöi sanalle merkityksen, että selibaatti oli varmin tapa päästä taivaaseen. Kaiken lisäksi vielä kreikan sana *eeitheos* 'poikamies' tulkittiin syntyneeksi sanoista *eei* 'kuin' ja

theos 'jumala'. Itse asiassa sanan alun pitkä ee voidaan tulkita monella muullakin tavalla ja on yhäkin epäselvä. Vartalo on ilmeisesti indoeurooppalaista *vid* -juurta 'olla erossa, ilman' ja alkumuoto *eevithevos* siten samaa kantaa kuin esim. sanskriitin *vidháva*, latinan *vidua* ja saksan *Witwe* 'leski'. Di -vahvisteisen *dividere* verbin kautta sama juuri yhä elää jopa profaaneissa *dividendi*- ja *divisioona*-sanoissa.

Vähän samantapaisille, joskaan ei yhtä kohtalokkaan merkitseville, harhateille jouduivat antiikin ajattelijat myös alkoholin-käyttöä koskevissa pohdinnoissaan. Itse viininkäyttö oli tietysti ikivanhaa ja vaikutus tunnettu. Niinpä kerjäläisen valepuvussa sikopaimenensa Eumaioksen luona vieraileva Odysseus pitää siellä aivan jumalaisia juominkeja — Eumaioshan on sikopaimeneksi joutunut ryöstetty prinssi ja siten eräs muunnos tuhlaajapojan itämailla suositusta aiheesta. Homeerisessa huumorissaan Odysseus nimitteleeikin tätä "jumalaiseksi

sikopaimeneksi” ja mikä pahinta: ”urhojen päämieheksi” (vaikka pedanttisten tutkijoiden mukaan pitäisi puhua porsaista tai korkeintaan karjuista!). Itse hän kuvaa tilaansa näin:

Kuule nyt, Eumaios, sekä kaikki te
paimenet muutkin!
Mieleni lausua toivomus ois; mua
viinipä huima
rohkaisee, joka viisaankin voi villitä
laluun
tai remunauruun raikuvahan, jalat nostavi
tanssiin,
saa sanan virkkamahan, paras olla jot'
ois sanomatta.
Mutta kun alkuun näin nyt pääsin, en
vaieta malta.

(Od. 14, 462—67)

Otto Mannisen muuten tarkasta käännöksestä tekisi tässä mieli täsmentää huima-sanaa paremmin alkumerkitystä (betörend, crazing) vastaavaksi 'hullaannuttavaksi, so-kaisevaksi'.

Odysseus mainitsee heti viinin vaikutuksen 'sangen viisaaseenkin', sillä niin poliittisia eli yhteiskunnallisia asioita harrastavia kuin antiikin ihmiset olivatkin, eivät heitä nykyajan sosiaaliset eli lähinnä yhteiskunnan kovaosaisia koskevat kysymykset sannottavasti askarruttaneet. *Profanum vulgus* ja sen lohduttoman selvä alkoholinkäyttö ja päihtyneenä käyttäytyminen oli banaalia arkipäiväisyyttä. Sen sijaan viisaan suhde viiniin oli monitahoinen ja loputtomiin pohdittu probleemi ja filosofien eri koulukunnat olivat senkin suhteen kovasti eri mieltä. Niiden kiistoihin katsoo Plutarkhos n. 100 jKr. jo yllä esitetyn Homeroksen kohdan tarjonneen ratkaisun tutkielmassaan löpöttelystä (De garrulitate 4 F):

Nämä runoilijan sanat ratkaisevat eron päihtymyksen ja juopumuksen välillä: päihtymys aiheuttaa rentoutumista, juopumus löpöttelyä... Filosofit määrittelevätkin juopu-

pumuksen humalassa löpöttämiseksi. Siten ei moitita juomista, jos sen yhteydessä hilitsee kielensä, vaan juuri järjetön puhe tekee päihtymyksestä juopumuksen.

Edellä jo ilmenee, että yleensä täysiksi synonyymeiksi tajutut humala, päihtymys ja juopumus on pitänyt kylläkin sopusoinnussa nykyisen pyrkimyksen kanssa asettaa saraksi: (yleensä) humala(tila) — (keskivahva) päihtymys — (syvä) juopumus. Sitä tukee lakikielemmekin, jossa juuri juopumusta pidetään tietyissä tapauksissa rangaitavana.

Näitä kreikkalaisia merkitysvivahteita selvittelee laajemmin ajanlaskumme alussa vaikuttanut juutalainen filosofi Filon, joka allegorisesti tulkiten vanhaa testamenttia koetti saada sen sopusointuun kreikkalaisen filosofian ja aikansa käsitysten kanssa. Etymologisissa selityksissään hän oli täysi aikansa lapsi ja lisäksi hän arvelematta turvautui hienoihin vertauskuvallisiin selityksiin, kuten esim. Lootin tytärten suhteen, kun nämä muun miehen puutteessa juottivat isänsä humalaan, niin että hän makasi heidät. Luonnollisestikaan ei kyseessä ollut muu kuin tutkiva Järki, jonka tyttäret ovat Harkinta ja Hyväksyminen. Lootin vaimo taas oli suolapatsaaksi kivettynyt Tapa, joka siten koko olemukseltaan oli Totuuden vihollinen (De ebrietate 164—65).

Käsikirjoitustraditiossa Filonin juopumusta koskevat esseet näyttävät menneen sekaisin, sillä niitä sanotaan olleen kaksi, mutta jäljellä on vain yksi. Lisäksi kyllä loppuosa Noan viininviljelyksestä (De plantatione) käsittelee tätä asiaa. Aivan vakiintunutta ei kreikankaan juopumista merkitsevien sanojen käyttö ollut, sillä Filon sanoo verbin *methyein* 'humaltua' merkitsevän kahta asiaa: 1) päihtymistä, *oinûsthai* ja 2) järjetöntä löpötystä, *lerein*, eli siis juopumusta.

Ennen kuin Filon käy vastaamaan kysymykseen, voiko viisas tulla humalaan, hän tietysti tekee käsitteet selviksi. Lähtökoh-

tina ovat sanat *méthy* ja *oinos*. Edellinen tarkoitti yleensä juovuttavaa juomaa, myöskin viiniä, mutta oli ikivanhaa indoeurooppalaista kantaa, sama kuin meidän mesi: sanskritin *mádhu*, saks. *Met*, engl. *mead*, ruots. *mjöd* 'sima' — siis alun perin hunajasta käymällä syntynyt juoma. *Oinos* taas oli varsinaisen rypäleviinin nimitys, alunperin *voinos* tai pikemminkin *voinom*, josta johtuu latinan *vinum* ja siitä edelleen nykykielten sanat. Tätäkin sanaa on tulkittu indoeurooppalaiseksi *weje*, *wi* (vrt. saks. *winden*) 'kiertyä, köynnöskasvi' -juureksi tai seemiläiseksi lainasanaksi, mutta viimeisin käsitys on jostakin Välimeren tai Mustanmeren rannikkojen muinaiskielestä saatu laina. B Lilinear-tekstikään eivät toistaiseksi ole luoneet lisävalaisua, sillä kumpikin sana esiintyy niissä vain kerran tai pari epävarmoissa 'uuden meden ajan', 'makeaa viiniä jaettu' ja 'makean viinin vuoksi' yhteyksissä.

Mutta tämä kaikki on tietysti nykyistä suhtautumistapaa asioihin. Filonin mielestä verbi *methyein* oli selvästi lyhennys sanoista *metà tò thyein* 'uhraamisen jälkeen', joka etymologia on Athenaioksen mukaan peräisin itseltään Aristoteleelta (Epit. II p. 40c). Tällaisessa sakralisessa yhteydessä juominen oli luonnollisesti viisaillekin luvallista ja vaaratonta.

Vähemmän pyhä, mutta silti arvokas ja hyväksyttävä oli toinenkin etymologia, sillä juomisesta aiheutui sielun *méthesis* 'rentoutuminen'. Viisauteen ei näet suinkaan kuulunut synkkyys ja äreys, vaan rauhallisuus, hilpeys ja ilo. Ja jälleen seuraa yllättävä esimerkki Vanhasta testamentista. Lisä 'nauru' kisaili vaimonsa Rebekan 'kärsivällisen odotuksen' kanssa ja kuningas Abimelek näki sen ikkunastaan (1. Moos. 26: 8). Tulkittuaan erittäin henkevästi tämän vain viisautta harrastavalle kuninkaalle avautuneen vertauskuvallisen näyn "viisaan hilpeästä leikistä sellaisen kanssa, joka kär-

sivällisesti odottaa kaikkea, mikä on kaunista", Filon jatkaa:

Sen vuoksi on ilmeistä, että viisas myös päihtyy, koska humala kehittää luonnetta ja tuottaa virkistystä ja huolettomuutta. Sillä väkevä juoma ('sekoittamaton viini') näyttää vahvistavan luontaisia taipumuksia, olivat ne sitten hyviä tai päinvastaisia, samoin kuin monet muutkin asiat. Niinhän rahankin sanotaan olevan aiheena hyviin asioihin hyvälle, mutta pahuuteen pahalle miehelle. Samoin kuuluisuus tekee kehnon kataluuden yhä silmiinpistävämmäksi, mutta näyttää oikeamielisen kunnon entistä mainehikkaampana. Siten nyt myös väkevä juoma runsaasti käytettynä saattaa himojensa hallitsemisen entistä enemmän niiden valtaan, mutta tekee itsensä hillitsevän entistä ystävällisemmäksi ja hyväntahtoisemmaksi. (De plant. 170—171)

Sitten Filon filosofi vastakohdista ja osoittaa esimerkeillä kirjallisuudesta, että sanoja *methyein* ja *oinûsthai* 'tulla humalaan' ja 'päihtyä' on käytetty identtisinä synonyymeinä, mutta niistä on tarkoin erotettu *lêros* 'tolkuton puhe'. Ja nyt hän pääsee itse asiaan, käsittelemään stoalaisen koulukunnan perustajan Zenonin väitettä, ettei viisas mies juo. Tämä n. 300 eKr. vaikuttanut puolitain foinikialainen filosofi oli tuonut seemiläisille luonteenomaisia kieltoja ja pidättyvyyssääntöjä oppirakennelmaansa ja esittänyt myös todistelun, että jos joku ei toimi järkevästi uskoessaan salaisuuden juopuneelle (mutta toimii järkevästi uskoessaan sen viisaalle), niin (tästä seuraa, että) viisas ei juo itseään humalaan.

Tässä todistelussa on sen kielteisen muodon lisäksi muitakin merkittävää, nimittäin vahvimmaksi argumentiksi on otettu salaisuuden säilyttäminen ja siten ystävyyden ehdoton loukkaamattomuus. Aleksanteri Suuren kuoleman jälkeisissä mullistuksissa ja levottomuuksissa ja silloin vallinneessa todellisessa "maailmantuskassa", joka puolestaan aiheutti mysteeri- ja pelastususkontojen ja niiden huipennuksena myös kristin-

uskon syntymisen ja hämmästyttävän leviämisen, oli stoalaisuuden samoin kuin epikuroalaisuudenkin lohdutus- ja elämänviisausfilosofian huomattavana kulmakivenä juuri ystävyysuhteen vaaliminen. Tämä peruste oli horjumaton vielä Filonin ja Senecan aikana ja paljon myöhemminkin. Mutta todistelu kumottiin silti loogisin perustein. Sen tekee Filon ja samoin sanoin myös Seneca, mutta kun antiikissa ei oltu filosofienkaan piirissä kovin tarkkoja omintakeisuudesta ja juuri Filon oli lähinnä vain toisten ajatusten kompiloija, on tämäkin näyte käsitettävä vain yleiseksi antiikin viisaudeksi:

Tuota väitettä vastaan voidaan sanoa, että sen mukaan viisas ei ole koskaan alakuloinen, ei nuku eikä edes kuole... Sillä väitettä jäljitellen se voidaan soveltaa alakuloiseen, nukkuvaan ja kuolevaan mieheen. Eihän kukaan toimisi järkevästi uskoessaan salaisuuden sellaisessa tilassa olevalle, mutta kyllä uskoessaan sen viisaalle: sen vuoksi viisas mies ei koskaan vaivu synkkämielisyyteen, ei mene nukkumaan eikä kuole.

Valitettavasti tutkielma katkeaa tässä, mutta yleiseen reettorien tapaan Filon on ilmeisesti kumonnut ensimmäiseksi vastustajan heikoimman väitteen, — jonka muuten myöhemmät stoalaisetkin hylkäsivät —, ja päätyntynyt lopputuloksena myöntämään, että viisaskin voi tietyt ehdot täyttäen humaltua, joko sitten *methyein* tai *oinûsthai*, mutta ilmeisesti ei missään tapauksessa *lerein*. Sillä jo aikaisemmin hän on esittänyt antiikissa tyypilliset perustelut ja tilanteet, missä viisaskin voi joutua juomaan:

Tietäessään tämän edeltä päin hän ei koskaan pidä sopivana mennä juopottelukilpaan, jollei kyseessä ole tärkeä ratkaisu: isänmaan vapautus, vanhemmille kuuluva arvonnanto, lasten tai läheisimpien henkilöiden turvallisuus eli sanalla sanoen omien tai valtion asioiden kertakaikkinen auttaminen. Eihän viisas ottaisi kuolettavaa myrkykään, jolleivät olosuhteet pakottaishi häntä

poistumaan elämästä ikään kuin hän olisi jättämässä isänmaansa. Ja väkevä juoma on myrkyä, joskaan ei kuolemaa, mutta kyllä hulluutta aiheuttavaa. Ja miksi emme sanoisi myös hulluutta kuolemaksi, kun siinä kuolee jaloja osa meistä, järki? (De plant. 146—147)

Juomiskilpailut näyttävät olleen yleisiä antiikissa — niinpä Aleksanteri Suurikin kuoli sellaisen jälkiseurauksiin —, mutta silti vaikuttaa hiukan yllättävältä tästä hahmottuva tieto, että niiden avulla viisaankin olisi ollut mahdollista pakkotilanteessa kohentaa ratkaisevasti yksityisiä tai jopa julkisiakin asioita. Sen sijaan ymmärrämme mainiosti seuraavan kohdan, jossa Filon kuvaa normaalia juopottelua omana aikanaan:

Miksi sitten olen palauttanut mieleen nämä asiat? Vain osoittaakseni, että nykyisin ei juoda väkevää viiniäkään samoin kuin muinoin. Sillä nykyisin juodaan sielun ja ruumiin lamaantumiseen asti, yhtä mittaa ja henkeä välillä vetämättä, kita ammolla ja käskien juomanlaskijoita tuomaan yhä lisää ja jopa sätien näitä viivytystä, jos he päästävät jäähtymään niin sanotun "ryyppäämisen löylyn". Juomaveikot esittävät toisilleen parodiaa urheilukilpailuista, humalassa kamppailua, jossa he antavat toisilleen mahtavia iskuja ja purevat irti korvat, nenät, sormenpäät tai minkä ruumiinosan sattuvat hampaisiinsa saamaan. (De plant. 160)

Kuten huomaamme, on meidän valitettavasti Filonista poiketen todettava, että vielä nykyisin juodaan juuri samoin kuin hänen aikanaan: laimentamatonta juomaa kita ammolla ja tarjoilijoita hoputtaen sielun ja ruumiin lamaantumiseen asti. Muutosta ei ole todellakaan paljon tapahtunut, sillä vuosituhsien mittaan ehkä syntyvän ihmiskunnan luontaisen vastustuskyvyn ja kulttuurikehityksen vaikutuksen on tuhonnut tislauksien mukanaan tuoma juomien moninkertainen alkoholipitoisuus. Väkevyyttä ei näet ole opittu tajuamaan etikan tavoin luonnolli-

seksi kuljetus- ja varastointieduksi, vaan juuri keinoksi päästä äkkiä ja kovaan "ryyp-päämislöylyyn", jossa antiikin kammoama älytön lörpötys on lievin ilmiö, ja inhotun voimienkoettelu tilallakin on usein selvä riidanhaastaminen ja tappelu. Tämän kehitysperspektiivin kannalta on kieltolakiakamme ollut ilmeisesti koko juomahistorian mustin kausi; juomatradiation katkeamisen vuoksi on sietokyky ollut alimmillaan ja 96 %:sen pirtun käytön vuoksi taas alkoholituhoisuus korkeimmillaan. Kun siihen on tullut kolmanneksi tekijäksi kansanluonteen tietty negatiivinen puoli, ovat väkivaltarikollisuuden huippulukemat täysin ymmärrettäviä. Siitä selittyy myös myöhemmän kehityksen verkkaisuus kohti antiikin viisaiden viininkäytön ihannetta, jossa viinihumala kehitti luonnetta, tuotti virkistystä ja huolettomuutta — jopa teki itsensä hillitsevän entistä ystävällisemmäksi ja hyvätahoisemmaksi. Luonnollisesti tämä ihanne jäi

saavuttamatta valtaosaltaan silloin niin kuin nytkin, vieläpä usein päinvastoin kääntyi jo esitetyksi irvikuvaksi. Viinihän oli hienoista ja ylevistä etymologioista huolimatta silloinkin vain profaania ainetta ja vain väline, samanlainen tosiaankin kuin raha tai valta, joka vain eräänlaisena kertoimena vahvisti luontaisia taipumuksia hyvään samoin kuin pahaankin. Me tiedämme selvemmin kuin antiikki alkoholin myrkkyyvaikutuksen luonteen, joskin myös Filon esittää edellä saman käsityksen aivan kärjistetysti verratessaan juopumuksen hulluutta kuolemaan, mutta silti me voimme oppia antiikin viisailta erään tärkeän asian: luottamuksen järkeen. Kun ihminen kerran tietää, millainen hän on ja mikä on hänelle hyväksi ja pahaksi, niin totta kai hän valitsee hyvän! Niinhän opetti jo Sokrates, heistä ehkä suurin, joka vielä auringon noustessa ja muiden maatessa pöytien alla kehitteli mitä hienoimpia ajatuksia kuten Platon kertoo Pidoissaan.